

ANDRÁS SÁNDOR

Töprengés a mai kocsmáról

■ A következő töprengések néhány megfontoláson alapulnak. Ezek szolgáljanak úgy, mint az axiómák, amelyeket nem szokás érvekkel alátámasztani, persze elfogadni se kell őket.

Elsőnek, egy forradalom győzött, ha elsöpörte a fennálló rendet, megtisztította a politikai terepet. Ami rá következik, már nem lehet forradalom, a permanens forradalom *contradictio in adjecto*, vagyis önellentmondás, mint a fekete fény. Forradalmi kormány lehetetlen, ha azt jelenti, kormányon lévő forradalom. Az 1956-os magyar forradalom győzött. A Kádár-rendszer restauráció volt, mint egykor a Bourbonoké. A szabadságharcot 1956-ban éppúgy elveszítettük, mint 1849-ben és 1711-ben; általánosítva: mi magyarok eddig minden szabadságharcot elveszítettünk, és mi több, az elmúlt 500 évben mindegyik háborút is elveszítettük. Egy háború elvesztése nem von le semmit a harcolók hősiességéből, de megfosztja őket harcuk eredményességétől. 1990-ben nem mi vetettünk véget a Kádár-restaurációnak, míg a Bourbon-restaurációt az 1830-as forradalomban maguk a franciák váltották le. Elég békes forradalom volt, akárcsak az angolok 1688-as, úgynevezett Dicsőséges Forradalma, de kétségtelenül forradalom, amire egy alkotmányos királyság következett kalapos polgár királlyal.

Az axiómaként szolgáló kijelentések után rátérek, nem kevésbé nehéz szívvel, arra, amit mondani szeretnék, és aminek a lényegét a következő frivol rigmussal foglalom össze:

*Túlléphetek a mai kocsmán
az értelemig és tovább?
A kilátás rá elég ocsmány,
s különben is hova tovább?*

Ez a „hova tovább?” egyaránt vonatkozik arra, amivel le lehet váltani a mai kocsmát, és arra az instanciára, illetve erőre, amire az értelmén túl lehet apellálni a leváltás érdekében.

József Attila fejében a mai kocsmá, feltehetően, ez volt: „a közösség, amely e részeg / ölbe csaló anyatermészet / férfitársaként él komor / munkahelyeken káromkodva, / vagy itt töpreng az éj nagy odva / mélyén, a nemzeti nyomor”. A magam fejében a mai kocsmá, sok hasonlósága ellenére is, másféle. Közel se hiszem, hogy egyedül az jellemzi, amiről beszélni fogok. Meghatározóan fontosnak tartom, hogy a 40 év népi demokrácia meglehetősen nivellálta a társadalmat, megszüntette a felső osztályt, lényegileg értelmiséggé stilizálta a középosztályt, ami ebben a helyzetben nem is lehetett ténylegesen középosztály, deklasszáldott, a munkások és a parasz-

tok közti válaszfal jórészt eltűnt. Amikor 1990-ben hirtelen összeomlott a kádári resztauráció, visszatért a piacgazdálkodás, a kapitalizmus, nem voltak kapitalisták, és az elmúlt több mint húsz év nem változtatott ezen a jellegében nehezen meghatározható társadalmon. Fogyasztói társadalom lett, amiben mindenki fogyasztó anyagi lehetőségei szerint. Gazdagok keletkeztek, felső osztály nem.

A nyugati országokban is átalakult a társadalom, de azokban megmaradtak az osztálytagozódások maradványai, és ami talán fontosabb, ott ma is azt a gazdasági és társadalmi rendszert éljük, mint amit a nagyapáink, dédapáink éltek. Mi, Édentől keletre élő magyarok azt vártuk 1989-ben, hogy megnyílnak az Éden kapui, és az Édenbe, ha nem is olyan eszményi, amilyennek a legtöbben elképzelték, be is lehet jutni. Aztán kiderült, az ország, a mi keleti országaink nem tudnak édenesedni. A helyzetet súlyosbítja, hogy a népi demokráciában lazábban mentek a dolgok, lassabban és rosszabbul ment a munka, kiderült, az Éden azért gazdagabb, mert már hosszú időn át sokat és jó eredménnyel dolgoztak benne az emberek.

Amiről én beszélni szeretnék, talán nem tűnik ilyen jelentősnek, amúgy is csak egy tényező, viszont egy fontos és mindent átjáró tényező. Egy német gondolkodónak, Sloterdijknak van egy *Harag és idő (Zorn und Zeit)* című könyve, ebből szeretnék néhány gondolatot nagyon leegyszerűsítve kiragadni. Gondolatmenete abból indul ki, hogy a harag fontos volt a görögöknek, az *Iliász* végül is Akhilleusz haragjával kezdődik, de ez a harag, görögül *thümósz*, ami életerőt, szívet, bátorságot is jelentett, nem olyasmi volt, mint minálunk már jó ideje. Azoknak a görögöknek ugyanis nem volt modern értelemben vett személyiségük, ezért egyéni identitásuk: a *thümósz*, a harag isteni segéllyel töltötte fel őket, nem volt kontrollálható, és aztán mintegy eltűnt. Ez a harag erősítette a harcosokat a csatában, és segítette lelkesedésébe nyhítt, domesztikált-urbanizált változatában a város polgárait. A Biblia Istene azonban – az édenkerttől az Utolsó Ítélet napjáig – haragvó Isten is volt, örökkévaló lényéhez és énjéhez tartozott a harag. Az emberi lény viszont egyénként személyesen, az időben örökli meg a haragot, annak ezért időstruktúrája van: sérelem a múltban, harag a jelenben és a harag erejével kiharcolt és vágyott cél a jövőben. Minden bosszúállás ebben a struktúrában történik, ahogyan minden forradalom is. A 20. századi szörnyűségek emberei „az Isten halott” tudatában emberekként pusztítottak.

A forradalmárok, mondja ez a gondolkodó, mivel a forradalmaknak ilyen időstruktúrájuk van, ezt a haragot tüzelték és használták, „haragbankokat” alapítottak. Marx is ezt tette, Lenin is, legkeményebben az anarchista Bakunyin, aki radikalitásával hatott is Leninre. Bakunyin pusztítani akart, „a múltat végképp eltörölni”, a forradalmat azonban, anarchista lévén, sohasem akarta összekapcsolni az állammal, különösképpen nem egy centralizált és diktatórikus állammal.

Nietzsche volt az, aki átlátta, hogy az egyházak és a világi hatalmasok a jámborságot és az alázatot a harag elfojtására használták, a görög *thümósz*ból latin *superbia*: személyes büszkeség, dőlyf, fellengzés, vagyis az egyik főbűn lett. A megalázástól pedig éppen a haraggal – ami bátorság is, büszkeség is – lehetett volna megszabadulni. Nietzsche ezért hangsúlyozta és utasította el határozottan a *ressentiment*-t, az ellenérzést, a sértett és bosszúra törekvő rossz néven vevést, amivel a haragját elfojtó ember él, ami gondolkodását és cselekedeteit is motiválja.

Azt hiszem, ezzel a nagyon vázlatosan jelzett gondolatsorral hasznosan fordulhatok magunkhoz, magyarokhoz, nem a posztkommunista, posztszovjet társadalmakhoz általában. Amikor nálunk magyarul énekeltük: „Elnyomás, szolgasors, ez volt a rend ezer évig”, a dal az elnyomásra tette a fő hangsúlyt, és ezzel elfedte a megaláztatást és a ténylegesen megalázkodást, az egyén emberi méltóságának, önérzetének *érzett* sérülését. Ez a sérülés naponta újult meg a legtöbb ember számára, olyanok számára is, akik kivételezettnek tudhatták magukat. Illyés Gyula nagyszerű versében

a „mindenki szem a láncban” és a „magad is zsarnokság vagy” kitételek szintén a szabadság hiányát jelzik, mindenkiét, holott mindegyik ember külön-külön alázkodott meg, túrta el saját önérzetének megrokkanását, ami *ressentiment*-jét táplálta. Ezen nem segíthetett, ha tudta, nincsen egyedül. „Misery likes company”, mondják angolul: a szerencsétlenség szereti a társaságot.

Én itt Kolozsváron is Magyarországot veszem elsősorban figyelembe, két meggon-dolásból. Az egyik, hogy az 1956-os tényleges forradalom Magyarországon történt, a másik, hogy egy országban a társadalom felelős azért, ami ott történik, ezért a társadalmat kitevő emberek úgy érezhetik, „ez az ország a mi országunk, / itten a mi ke-zünk épít”, akkor pedig felelősek is érte. Ténylegesen, tetteikkel, ami azzal kezdődik, hogy saját életükért és családjukért is felelősséget éreznek, és igyekeznek mind javí-tani helyzetükön, mind biztosítani azt.

Magyarok számára, számunkra a megalázás, a már ellenérzéssel, *ressentiment*-nal megélt alázat közismerten hamarabb kezdődött, nem a népi demokráciával. Itt Kolozsváron külön kellene beszélnem a kisebbségben élőkről, mert szerintem az ő helyzetük, a ti helyzetetek, részben más volt, ma is más. Egy mondattal: azért más, mert más országban éltetek és éltek, nem ti határozátok meg az ország sorsát és tet-teit, az ország tettei viszont meghatározták és ma is meghatározzák a ti sorsotok, a ti tetteiteket.

Az első világháború és Trianon után a második világháború elvesztése is már megalázó volt a magyarországi magyarok számára, a visszacsatolt országrészek újból elcsatolása csak növelhette ezt az érzést. A rákövetkező diktatúráig nem volt idő, a diktatúrában nem volt alkalom a háborúk megkezdésének és elvesztésének a feldol-gozására. Az 56-os szabadságharc elvesztése is megalázó volt. Egyrészt a legyőzött-nek meg kell alázkodnia, másrészt a Nyugatba vetett remények hiábavalóságától is sérültek az emberek. Akiben volt harag, az se cselekedhetett, a többség azonban, úgy tűnik – erről nem volt és már sohase lesz statisztika –, elfásult, feladta. A helyzet re-ménytelennek tűnt, az emberek ezt a reménytelenséget élték meg, ami, ha meggon-doljuk, maga is sértette az emberek önérzetét. A beletörődés nem jelenti, hogy az ember méltósága, magába vetett hite nem sérül.

Feltűnő, hogy ezen az állapoton nem változtatott, holott visszatekintve nem is változtathatott a népi demokrácia kádári restaurációjának összeomlása, megszűnte. Az egyik magyarázat az, és most csak ezt említem, hogy nem az emberek haragos lá-zadása, egy új forradalom vetett neki véget. Nem mi magunk szabadítottuk meg ma-gunkat, így nem is szabadulhattunk meg a megaláztatástól, a méltóság elvesztésének sérülésétől és terhétől. (Külön dolog, és nem mellékes, hogy *formailag* a kommunis-ták pártja tette lehetővé a „békés átmenetet” azzal, hogy a tagság egy helyben ülté-ben átalakult a nyugati értelemben szociáldemokrata párttá.) Ilyen sérüléstől és bé-nítő terhétől nem szabadítja meg az embert, ha valaki mást hibáztat. Az se, ha ma-gát hibáztatja. A probléma közel sem új. Nagyon jellegzetesnek tartom a régi sláger szövegét: „Mások vittek rossz utakra engem, / a mások *bűne* az én *hibám*.” Nemcsak az a baj, hogy a bűn hibává nyhül, amikor rólam van szó, hanem az is, és növeli a bajt, hogy másokat tartok bűnösnek, mások befolyásoltak, és én hagytam magam be-folyásolni. Amíg így érzek, képtelen vagyok megszabadulni megaláztatásomtól, *ressentiment*-om viszont erősödik, azok iránt, akiről tudom, hogy rossz utakra vit-tek. Ők a bűnösök, én hibáztam, de az áldozat is én vagyok.

Jó ideje érzem, és szenvedek tőle, hogy a magyarországi társadalom demoralizált. Az ország társadalmáról beszélek, mert társadalma az országnak van, nem a nemzet-nek. Békétlenkedés van és *ressentiment*, nem az a harag, ami bátorság is, büszkeség is, és enyhített változatában lelkesedés. *Ez a mai kocsmá*. A felháborodás nem ha-rag, különösen nem, ha retorikával keltik, ha az emberek felkapják a vizet. Elsősor-

ban a magyarországiakról mondom ezt, mert akik a volt országrészekben éltek és élnek, ha ugyanabban a rendszerben is, nem ugyanabban az országban. Nem tagjai az ország társadalmának, nem érezhetnek felelősséget az ott élő emberekért, azért a társadalomért. A szélsőségek támadó viselkedése az országban annak a jele, hogy bennük *van* harag, *thüμός*, tagjaik a demoralizált állapotból akarnak kitörni, de csak szándékuk kinyilvánítására van módjuk, és a társadalma közrendjét zavarják. Nem számíthatnak a társadalom tisztos többségének a támogatására, és nem elképzelhető, hogy az első világháború előtti Magyarország feltámasztható lenne. (Az imára utalok, amit én is mondtam osztálytársaimmal, előírás szerint, az elemiben 1945 előtt: „Hiszek egy Istenben, / hiszek egy hazában, / hiszek Magyarország / feltámasztásában. Ámen.”) Ténylegesen befelé, nem kifelé kell fordulni. Az országhatároktól független nemzetre apellálás sem segíthet igazán, mert a büszkeség ébresztése magában nem ébreszthet semmiféle igazi bátorságot az ország társadalmában, haragot pedig csak úgy, hogy szükségképpen *ressentiment* lesz belőle. Ráadásul az emberek tisztos részét nem érdekli a propagandahadjárat. A mai kocsmában egymást gyalázza és püföli alvóg és felvóg, mindkettő amúgy is felvóg akar lenni, de ez a püfölés, esetleg bicskázás: pótcselekvés, nem az a harag, büszkeség, bátorság, amelyekkel rendbe lehet hozni a sérült önértetet. Nem is harag, hanem felháborodással járó gyűlölködés és utálkozás, a másik megvetése, a megvetés pedig megalázás. „Istentelen frigy van köztetek / ész és rosszakarat”, írta Vörösmarty egy jobb korszakban. Mi más, ha nem a rossz akarása, ha a társadalom egyik fele a másikat ellenségnek tartja, ráadásul olyan ellenségnek, amelyiktől nem szabadulhat meg, mint alvógtól a felvóg, felvógtól az alvóg? A kiirtásra törekvést és kárhozatát kétféleképpen is megéltük, és legtöbbünk nem kér belőle.

Kérdés azonban, hogy miért a zsarnok jelen uralkodik 1989 óta. A rendszerváltás intermezzo lett volna, mint az 56-os forradalom? Az egyik válaszom erre, és csakis az itt választott összefüggést illetően az, hogy a hirtelen jó élet reménye nagyon gyorsan elfüstölgött. A reményvesztés közegében pedig a múlt-jövő dinamizmusa csak látszólagos, mint a helyben futás; az emberek az elmúlt 24 évben is egyetlen jelenben éltek meg mindent. Megint egyszer történt velük valami, ami nem belőlük eredt. Ehhez kapcsolódik egy második válasz. A sérülés, a megaláztatás, az önértet megrokanása nem múlik el se magától, se törvények és intézkedések bejelentésétől. A mentalitásnak, az egész pszichikai háztartásnak kell megváltoznia. A megszokott igénytelenség valahogyan az emberek testében maradt, még mindig hallható Magyarországon: „ez van, ezt kell szeretni”. Ez egy bizonyos hozzáállás, beállítódás, és ha megnyugodva vagy mosolyogva mondja is valaki, azt hiszem, sérül tőle. Hiszen nem tudja szeretni, és ha megszüntetésének lehetőségében se hisz, marad a demoralizáltság, a lelkesedés, az elkötelezettség hiánya. A hatóságok idegen katonasággal is védelmezett ideológiáját és a szembeszegülést vele egy másik, egyetlen irányadó erő váltotta fel, a pénz és a vele járó mohóság. Ilyen társadalmi erőterben a felemelkedés helyett a meggazdagodás lett a csak kevesek számára elérhető cél, még jóval kevesebbek számára a „celebbé válás”. Egyik se jelent státust a társadalomban.

Találkozásaim a Korunkkal

Egy négy évtizedes történet

■ Találkozásaim a *Korunkkal* – talán így kellene mondanom: találkozásaim az erdélyi magyar irodalommal. Nem vagyok erdélyi származék, felmenőim dunántúli falvakból és szepességi kisvárosokból valók. Vannak közöttük magyarok, horvátok, cip-szerek (állítólag lengyelek is). Erdélyhez csak az irodalom közelített, a még diákkoromban olvasott és megszeretett Áprily Lajos- és Dsida Jenő-versek, Tamási Áron-, Kós Károly-, Nyíró József-regények. Negyedéves egyetemi hallgató voltam, midőn az erdélyi magyar irodalom mintegy beleszólt életem alakulásába: 1956 tavaszán kellett egyetemi szakdolgozati témát választanunk, és évfolyamtársammal, barátommal, Gömöri Györggyel úgy határoztunk, az erdélyi magyar irodalmat fogjuk megkísérteni. Gyuri verseket írt, kedves költője Dsida Jenő volt, őt választotta, aztán közbejött a magyar forradalom, Angliába menekült, szakdolgozata elmaradt, igaz, a Párizsban megjelent *Irodalmi Újságban* közölt néhány nosztalgikusan szép írást a kolozsvári költő műveiről. Magam Kuncz Aladárt választottam, nagyon köznapi indítékok nyomán. Anyám fiatal orvosként a budapesti belgyógyászati klinikán dolgozott, ott haldoklott súlyos rákbetegséggel küzdve Kuncz Aladár. Tőle kapta *A fekete kolostor* budapesti kiadásának két kötetét. Ezt én még gimnazista koromban olvastam, el voltam ragadtatva tőle, de nem ezért választottam szakdolgozati témaként. Inkább amiatt, mert az erdélyi irodalom mint nemzeti intézmény érdekelt, és ennek, ahogy ez köztudott, Kuncz Aladár az egyik legfontosabb szervező egyénisége volt.

Így született meg az ő pályáját bemutató szakdolgozatom. Még mielőtt elérkezett volna a dolgozat elbírálásának ideje, kitört a magyar forradalom – ennek személyes történetét több alkalommal is elbeszéltem. A forradalmat leverték, januárban visszatértünk az egyetemi padokba, júniusban elfogadták, Bóka László fogadta el szakdolgozatomat, megkaptam tanári diplomámat, majd gyakornoki állást kaptam a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti (később: Irodalomtudományi) Intézetében. Két esztendő múltán letartóztattak, fél évet töltöttem a Fő utcai vizsgálati fogházban, majd a tőköli internálótáborban. Ezt 1959 májusában (a Kádár-kormány és az Egyesült Nemzetek Szervezete által megkötött alku következtében) megszüntették, szabadlábba kerültem, nehéz évek kezdődtek, rendőri felügyelettel, állástalansággal, végül 1965 őszén néhány barátom (Czine Mihály, Bodnár György és Rába György) segítségével visszavettek az Intézet munkatársai közé, ismét irodalomtörténész-jelöltnek érezhettem magam. 1968 nyarán megjelent első könyvem, a Kuncz Aladárról írott szakdolgozat kibővített változata, ennek köszönhetően 1969 januárjában kéthetes akadémiai ösztöndíjjal elutazhattam Bukarestbe és Kolozsvárra, mindez végképp elkötelezett az erdélyi magyar irodalom kutatásának.

Így kerültem közelebbi kapcsolatba a *Korunk* szerkesztőségével (Kántor Lajossal néhány hónappal korábban már összeismerkedtem Budapesten), majd a hetvenes évektől kezdve mint szerző is szerepet kaptam a folyóirat munkájában. A múlt esztendő végén jelent meg Budapesten *Műhely Kolozsváron (Írások a Korunk című folyóiratban)* című könyvem, ebben összesen ötvenkilenc olyan írás kapott helyet, amelynek eredetileg a *Korunk* adott fórumot – ez a kötet nagyjából három és fél évtized publikációit takarította be. Elmondhatom, hogy folyamatosan jelen voltam a folyóiratban, kivéve a nyolcvanas éveket, midőn nem csak ezt a jelenlétet kellett nélkülözni, 1983-tól kezdve a lábamat se tehettem be Erdélybe. Tulajdonképpen ami-

att, mert egyik aláírója voltam annak a memorandumnak, amely a Madridban rendezett európai konferenciánál tiltakozott a Szócs Gézával és társaival szemben elrendelt intézkedések ellen. Csak 1990 januárjában utazhattam ismét Kolozsvárra (és Marosvásárhelyre), találkozhattam ottani barátaimmal és léphettem ismét a kolozsvári folyóirat rendszeres munkatársai közé.

A *Korunk*ban az első időkbén, a hetvenes évek második felében a magyar népi irodalomról közöltem tanulmányokat, így az 1979-es évfolyam ötödik számában jelent meg *A Korunk és a népi írók mozgalma* című terjedelmesebb írásom, amely Illyés Gyulának és Kodolányi Jánosnak a folyóiratban közölt írásait, illetve részleteibben a Németh László munkássága körül kibontakozó polémiákat mutatta be. A tanulmány végén mintegy a *Korunk*ban akkor teret nyerő demokratizálási törekvések (ahogy akkor mondták: „népfrontpolitika”) elismeréseként a következőket írtam: „A népi mozgalom érdemi elismerése, a népi írókkal való szövetségkeresés igazán a Márciusi Front fellépése után jellemezte a *Korunk* irodalompolitikáját. A népi mozgalom képviselői, például Veres Péter, Tamási Áron és Darvas József, ezekben az években maguk is a kolozsvári folyóirat munkatársai lettek, s ha tevékenységüket néhány alkalommal bírálta is a *Korunk*, ez a bírálat nem lépte túl a méltányosság határait. Ellenkezőleg, mint Gaál Gábor levelezése mutatja, védelmébe vette a népi mozgalmat, és a népi-urbánus viták szerencsétlen fellángolása idején szembeszegült a polgári radikálisoknak a népi írók ellen hangoztatott vádjával. Hatvány Lajoshoz és Reményik Zsigmondhoz írott leveleiben határozott hangon vette pártfogásába a népieket, és elutasította azt, hogy a népi-urbánus vita a *Korunk* hasábjaira is átszivárogiék.”

Jelenlétem igazán a romániai rendszerváltozást követően vált erőteljesebbé, voltak esztendőik, amelyekben a kolozsvári folyóirat rendszeres munkatársának érezhettem magam. 2006-ban a *Korunk* Baráti Társaság gondozásában *Együtt Európában* címmel önálló tanulmánykötetem is megjelent a kolozsvári folyóirat által közreadott sorozatban. Anélkül, hogy könyvészeti áttekintést akarnék adni, csak megemlítem, hogy ezek a tanulmányok részben a kelet-európai régióban ismét napirendre került polgári társadalomépítés és kultúra (például *Polgári ethosz és polgári társadalom, Civil társadalom vagy pártpolitika, A felelősség erkölcsi ereje*), részben az irodalmi korszakváltás (*Az önvizsgálatról a megújulásig, Irodalmi korszakváltás, A magyar kultúra térképe*), részben a sajtóság erdélyi kulturális műhely (*Erdélyi műhely, Transzilvánizmus és európaiság, Az önismeret műhelyei: Erdélyi magyar szociográfia*) kérdéseivel, részben pedig erdélyi és magyarországi, sőt nyugati magyar írókkal (*Transzilvánista narratíva – Az erdélyi történelmi regény és Kós Károly, Kuncz Aladár Párizsban, Két illyési jelkép: a pusztaság és Párizs, Kovács Imre emlékiratai*) foglalkoztak.

Jóleső érzés, mondhatom: büszke vagyok arra, hogy a *Korunk* szerzői közé tartozhattam – tartozom. A hosszú évtizedek alatt természetesen közeli kapcsolatba kerültem a folyóirat szerkesztői gárdájával, így Gáll Ernővel és Balogh Edgárral, akik évtizedeken keresztül tiszteltek meg barátságukkal és szolidaritásukkal. Hosszú beszélgetések emlékét őrzöm, részben a valamikor a régi Vármegyeháza épületében lévő szerkesztőségben, részben Gáll Ernőéknél a Tordai út közelében, részben Balogh Edgáréknál a Rákóczi úton. Már említettem, hogy korán, még első erdélyi utam előtt baráti kapcsolatba kerültem Kántor Lajossal, később Cseke Péterrel, Horváth Andorral, Kovács Kiss Gyönggyel, Balázs Imre Józseffel és igen sokakkal a folyóirat külső munkatársai közül. Az irodalmi élet ugyanis, régi meggyőződéseim szerint, nemcsak az irodalmi művek körül és a szerkesztőségi munkában végzett tevékenység napi eseményeinek és erőfeszítéseinek története, hanem a barátságoké is. Most, amikor a *Korunk* szerkesztősége elismeri sok évtizedes tevékenységemet, nem csak ezt az elismerést, elsősorban a barátságokat szeretném megköszönni.